

Мавлянова Т.А., Кокоева А.М.

БАЛДАРДЫН ҮЙ-БҮЛӨДӨГҮ ОРДУ ЖАНА УКУКТУК АБАЛЫ

Мавлянова Т.А., Кокоева А.М.

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ДЕТЕЙ И ИХ РОЛЬ В СЕМЬЕ

Т.А.Мавлянова, А.М.Кокоева

LEGAL STATUS OF CHILDREN AND THEIR ROLE IN A FAMILY

УДК: 67.404 М:12

Бул макалада балдар, балдардын үй-бүлөдөгү орду, азыркы учурдагы укуктук абалы, укуктарын коргоодогу маселелер, аларды чечүүнүн жолдору каралган.

Негизги сөздөр: Кыргыз Республикасы, мамлекет, мыйзам, укук, ата-эне, коом, балдар, маселе.

В статье рассмотрены правовое положение детей в семье, проблемы защиты прав детей их роли в семье и пути решение в настоящем времени

Ключевые слова: Кыргызская Республика, государства, закон, право, родители, общество, дети, проблема.

The articles touches upon the legal status of children in a family, problems of protection of children's right, their role in a family and ways of solving them at a present time.

Key words: Kyrgyz Republic, states, law, right, parents, society, children, problem

Азыркы мезгилде балдарды тарбиялап өстүрүү менен катар эле алардын укуктарын, эркиндиктерин коргоо аркылуу мамлекеттин өнүгүшүнө салым кошуу коомчулуктун негизги көйгөйлүү маселелеринин бири.

Укук объективдүү мааниде ар бир жеке индивидден көз каранды болгон, мамлекеттин тийиштүү ченем актыларда чагылдырылган юридикалык ченемдердин жыйындысы: Укук субъективдүү мааниде субъектилердин жогоруда көрсөтүлгөн актылардан келип чыгуучу же аларга төрөлгөндөн тартып таандык болуучу жана белгилүү чектерде, айрыкча пайдаланууда алардын эркине жана аң-сезимине байланыштуу болгон анык жана өзүндө бар укуктарынын жана эркиндиктеринин жыйындысын, конкреттүү укуктуулугун түшүндүрөт.

Адамзаттын өзүнө укук таанууну аны кабыл алууну жана ага социалдык бүтүндүк катарында мамиле кылууну камтыган максаттуу ишмердиги жана анын натыйжасы. Бул «түбөлүк» процесс, себеби коомдук өнүгүүнүн ар этабында укукта уламдан улам жаңы сапаттар, касиеттер, жактар, кырлар чыга берет. Укук таануу теориясынын көп түрдүүлүгү улуттук жана регионалдык ар кандай традицияларга, философиялык жана идеологиялык көз караштарга, тарыхый жана социалдык психологиялык өзгөчөлүктөргө шартталган.

Эгерде ата-эне өз укуктарын так билбесе, балдарынын укугун коргоосу боюнча эмне айтууга болот. Бизде негизинен коомчулукта балдардын укугуна өзүнчө көңүл буруп каралбайт. Структуралык системада мамиле жок. Мисалы: өзүбүздүн

аймактагы мектептердин абалын карасак, бир класста 40-50 окуучу олтуруп окуп жатканын көрөбүз. Мугалим 40 мүнөттө 10-12 баланы гана сураганга үлгүрөт, калган балдар көңүл сыртында калып жатат.

Көпчүлүк учурда окуу куралдарынын жетишпестиги айтылат. Айрыкча алыскы чек арага жакын жайгашкан аймактарда балдар 3-7 км алыс барып окуп келишет. Бул балдардын ден соолугу, коопсуздугу боюнча кам көрүү жокко эсе. Эгер балдар алыстан велосипед менен келе турган болсо, ага авто жолдорунун шарты дагы ыңгайлашкан эмес. Ошондой эле Кыргызстанга көчүп келген этникалык кыргыздардын балдарынын тегерегиндеги маселелер да атайын көңүл бурууга арзыйт.

Ал эми мүмкүнчүлүгү чектелген балдар үчүн борборлоштурулган мекеме жок, алардын ата-энелери маалыматталууда, документ даярдоодо көп убара болуп, мамлекет тарабынан белгиленген жөлөк пул, компенсацияларын ала албай суранып жүрүшкөнү канча. Алар Кыргыз Республикасына эмгек кодексине, Кыргыз Республикасында жарандардын саламаттыгын сактоо, мамлекеттик социалдык камсыздандыруу, мамлекеттик пенсиялык камсыздандыруу жөнүндө жана ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрү чектелген адамдардын укуктары жана кепилдиктери жөнүндө мыйзамдар, ошондой эле жаранды ден соолугун чектелген адам деп эсептөө жөнүндө жобого жана мындан башка көптөгөн укуктук нормативдик актыларга ылайык Өкмөттөн тиешелүү жардам алганга укуктуу, ал эми Өкмөт камсыз кылууга милдеттүү.

Социалдык коргоо министрлигин өзгөчө реформалоо, социалдык маселелер боюнча айрым мыйзамдарга өзгөртүү киргизүү заарылдыгы турат. Себеби: балдардын жашоо шартын, эмне тамак жеп жатат, эмне кийип жатат, деп толук көңүл бурбасак келечеги биз орусча айтканда тупике барып такалат. Балдар боюнча иштеген айрым бөлүмдөр тиешелүү техникалык каражаттар, атайын кийимдер, мисалы дүрбү, бинокль, фотоаппарат, видеокамера менен камсыз болушуна астейдил көңүл бурулса жакшы болот эле. Анткени кээ бир учурларда, ата-энеси спирт ичимдиктерин ичиши же бангизат колдонуп жатышы мүмкүн. Ал эми ар кандай зордук зомбулукка кабылган балдар да реабилитациялык жардам көрсөтүүдө психологдордун ишин да жакшы деңгээлге көтөрүү зарылчылыгы турат.

Бириккен улуттар уюмунун уставында жарыяланган принциптерге ылайык, коомдун баардык мүчөлөрүнө таандык кадыр - баркты, теңчиликти жана ажырагыс укуктарды таануу жер жүзүндө эркиндикти, акыйкаттыкты жана тынчылыкты камсыз кылуунун негизи деп эсептелет. Бириккен улуттардын элдери уставда адамдын негизги укуктарына, адам баласынын кадыр-баркына жана дөөлөтүнө өз ишенимин ырастаган кеңири эркиндиктин тушуна социалдык прогресске жана жашоо шарттарын жакшыртууга көмөк көрсөтүүгө багытталган чечкиндүү эркиндиктерин көңүлгө алып, Бириккен Улуттар Уюму адам укуктарынын жалпы декларациясында балдар өзгөчө камкордукка жана жардамга укуктуу экендигин жарыялаганын эскертип коомдун негизги уюткусу жана анын баардык мүчөлөрүн жана айрыкча балдардын комплекстүү өсүүсү жана жыргалчылыгы үчүн табигый чөйрөсү катары үй-бүлө коомдун чектеринде ал өз милдеттерин толук көтөрө алыш үчүн зарыл болгон коргоого жана көмөк көрсөтүүгө эгедер болууга тийиш экендигине ынанып, баланын инсан катары телегейи тегиз өсүүчү үчүн ал үй-бүлөнүн камкордугунда, бактынын, сүйүүнүн жана түшүнүүнүн кучагында мээриминде өсүүсү зарыл экендигин таанып, бала коомдук турмушта өз алдынча жашоого толук даяр болушу керек, рухунда айрыкча тынчылыктын, кадыр барктын, сабырдуулуктун, эркиндиктин теңдиктин жана тилектештиктин рухунда тарбияланууга тийиш деп эсептелет.

1-июнь «Балдардын укугун коргоо күнү» деп баса белгилегенибиз менен бүгүнкү күндөгү жардамга муктаж болгон балдардын укуктары корголмок түгүл тебеленүүдө. Акыркы он жылдын ичинде өлкөбүздө жакырчылыктын айынанбы же тагдырдын кесепетиненби айтор мамлекетибизде шаарларыбыздын көчөлөрүнөн баштап, базардын төрүнөн босогосуна чейин кароосуз калган жаш өспүрүмдөр жана бомждар каптап калды. Жаш балдардын 70% жакырчылыктын айынан оор иштерди жасоого мажбур болушса, алардын 30% ата-энелери менен болгон чыр-чатактан улам үйлөрүнөн чыгып кетишкен. Булардын саны кескин көбөйүп кеткендигине байланыштуу талап тоноочулук иштери көбөйүп 1999-жылдардан баштап укук коргоочулар тарабынан көзөмөлгө алына баштаган. Бала болсо да жашоонун ысык-суугун эрте түшүнүп калган бул жаш балдар 5 жашынан баштап эле өз алдынча жашоого үйрөнө башташат. Статистика боюнча кароосуз калган балдар үч топко бөлүнүп, эмгек акылары боюнча балдардын укуктары корголот.

Мисалы: 5-9 жашка, 9-12 жашка, 12-16 жашка чейинки жаш муундар эч кандай оор жумуш кылганга укугу жок. Бирок күндөгү кымбатчылыктын айынан чоң кишилердин катарында иштөөгө туура келип жатканы ачуу чындык.

Балдар үйүндө тарбияланып жаткан балдардын тагдырын уксаң атасы менен энеси ажырашкан же

атасы түрмөдө, энеси ичкиликке башоту менен кирип кеткен болот. Карап туруп зээниң кейийт балдардын кысталган турмушта кыйналып жашаганы аз келгенсип, жарыкчылыкка жаңы келген наристеге тагдырдын оор сыноосун тартуулаган энесине жана өмүр бою өйдөдө өбөк, ылдыйда желөк болчу атасына наалат айткың келет. Ар бир үй-бүлө кичине мамлекет сыяктуу эле балдарын чоңойтуп коргоп жана таалим берүүгө тийиш. Бирок кээ бир учурларда кыргыз атасы балдарына акыл айталбай тескери баскан убактарын кездештирбей койбойсун. Анткени балдардын укугун коргоо боюнча атайын адистерге кайрылып маалымат алганыбызда көпчүлүк көчө балдарынын тагдыры барып эле ата-энесине такалат. Балдардын көчөгө чыгып кетүүсү дал ушул көңүл бурбагандыктан жана баланын көзүнчө үй-бүлөлүк чырдашуудан башталат. Эч качан ата-эне 5-9 жаштагы балдардын көзүнчө социалдык маселелерди талкуулоо мүмкүн эмес. Коомдо балдарды кайыр суратып эмгегин пайдаланып жүргөндөр кимдер? Учурда «Балдардын укугун коргоо» борборунда 120дан ашык жаш өспүрүмдөр убактылуу жашап турууда. Балдардын эң улуусу 16-жашта, ал эми эң кичүүсү 5-жашта. Өкмөт тарабынан көп деле көмөк көрсөтүлбөйт. Тескерисинче бүгүнкү күндө өкмөткө караганда мамлекетибиздеги жеке фирмалар көмөк көрсөтүп турушат. Статистика боюнча 5 жаштан 16 жашка чейинки жаш өспүрүмдөр арасында соода сатык менен 185 бала эмгектенсе, оор жүктөрдү ташуу үчүн 376, ал эми темир тезек чогултуу боюнча 200, бут кийим тазалоо боюнча 587, ошол эле мезгилде талаа 0, кара жумуштар боюнча 600 бала эмгектенет. Ал эми учурда балдардын арасында сойкулук менен да алектенгендер бар жана жугуштуу ооруу кургак учук жана муун оорулары менен жабыркашып, алардын ичинен 14,2% өлүмгө дуушар болушкан. Адамдардын арасында ашыкча байлыкка маарыгысы келген кээ бир таш боор адамдар дал ушул жаш балдарды кол астында иштетип, мындайча айтканда кайыр суратып эмгегин пайдалангандар жок эмес. Бизде жетим балдар үйүнүн аты бар болгону менен 18 жашка толгон балдардын келечегине ылайык шарт жок, 5 жашында көчөдөн жетим балдар үйүнө келсе 18 жашында кайрадан көчөгө кетишет. Ошондуктан ата-энеси бар туруп жетим аталган балдарды көбөйтпөш үчүн ар бир үй-бүлө өз балдарынын келечеги үчүн күрөшүүсү зарыл.

Акыркы 2-3 жылдын аралыгында өспүрүмдөргө болгон зордук зомбулуктун, кылмыштуулуктун саны көбөйдү. Мындайча айтканда жаш балдарга тууган-урук, эже-карындаш, ага-ини жакындыгына карабай жана бөлөк-бөтөндөрдүн кол салуулары ден соолугуна олуттуу зыян келтирүү менен өлүмгө алып барган жагдайлар көп катталууда. Бул көрүнүштөр азайгандын ордуна кейиштүү абалда көбөйүп баратат. Жашоонун кысталыштыгынан чет-мамлекеттерге жан багуу жана тирилигин жакшыртуу максатында колундагы балдарын

тууган-урукка, дос-жарга таштап кеткендигине байланыштуу балдар биринчи жагынан мээримге тойбой жана кордолуп өлүмгө учурап жатышкандары коомдун терс көрүнүшү жана көйгөйү болуп саналат. Мындай кылмыш жасап жаткандарды өмүр бою эркиндигинен ажыратып жазалоо.

Балага ойлоп айтсаң угат, ойлобой айтсаң отко жыгат демекчи эзелтен эле балдардын коомдогу орду өзгөчө орунду ээлеп келген. Себеби «балдардан пайгамбардык сөз чыгат» деп бекеринен айтылбаса керек. Балдарды жашынан туура жолго багыттап тарбиялык насаат сөздөрүн ошондой эле куюлушкан маңыздуу учкул сөздөрдү айтып тарбия берүү керек. Азыркы учурда адамдардын укуктары өзгөчө укуктарга ээ. Себеби биздин башкы мыйзамыбыз Конституцияда б.а. экинчи бөлүмүндө «Адамдардын жана жарандардын укуктары менен эркиндиктери» деген бөлүмүндө мындайча баяндалат: «Адамдардын укуктары жана эркиндиктери ажыратылгыс, ар бир адамга төрөлгөндөн эле таандык» деп жазылган. Бул нерсе менен биз балдардын коомдогу орду баа жеткис

жана ыйык экенин түшүнөбүз. Ар бир өспүрүм бул жашоодо өз ордун таап бактылуу балалыктын ширин жашоонун балын татып чоңоюу укугуна ээ. Жаштарыбыз биздин эртеңки келечек андыктан үй-бүлөнүн коломтосун жандырып жашоо тартуулаган ата-энелер балдарын коргоп жакшы жашоо шартын түзүп берүү менен алгылыктуу таалим тарбия берип эрезеге жеткирүүгө милдеттүү. Баланын келечекте адам инсан катары калыптанып, коомго жакшы салымы менен жашоодо өз ордун таап кетүүсүнө өбөлгө түзүп коомго кошуу атанын карызы жана парзы болуп эсептелет.

Укуктук ченемдик актылар:

1. Кыргыз Республикасынын үй-бүлө кодекси. 2003.
2. Кыргыз Республикасынын балдар кодекси. 2012.

Адабияттар:

1. Сабиров А.А., Муратбек кызы С. Семейное право. Бишкек 2003.
2. Нечаева А.М. Семейное право. Москва 2005.

Рецензент: к. ю.н., доцент Татенова М.Б.